

TIJORAT BANKLARIDA RISK-MENEJMENT TIZIMINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Xudayberdiyev Abdurahim Shokirjon o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

"Bank ishi va audit" yo'nalishi 4-kurs talabasi,

Ilmiy rahbar: Azimov Otabek

Bugungi kunda tijorat banklari faoliyatida risk-menejment tizimini samarali tashkil etish moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bank tizimining rivojlanishi, xalqaro moliya bozorlaridagi o'zgarishlar, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi hamda kredit portfeli hajmining ortib borishi banklarda turli xil risklarning yuzaga kelish ehtimolini kuchaytirmoqda. Shu sababli tijorat banklarida risk-menejment tizimini takomillashtirish va uni xalqaro standartlar asosida rivojlantirish dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Risk-menejment - bu bank faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy yo'qotishlarni oldindan aniqlash, baholash, monitoring qilish va kamaytirishga qaratilgan boshqaruv tizimidir [1]. Tijorat banklari faoliyatida asosan kredit riski, likvidlilik riski, foiz riski, valyuta riski, operatsion risk va bozor risklari uchraydi. Ushbu risklarni samarali boshqarish bankning moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlaydi.

So'nggi yillarda jahon moliya tizimida yuz bergan iqtisodiy inqirozlar bank risklarini boshqarish tizimining ahamiyatini yanada oshirdi. Xususan, 2008-yildagi global moliyaviy inqiroz ko'plab yirik banklarning noto'g'ri risk siyosati tufayli moliyaviy qiyinchilikka duch kelganini ko'rsatdi. Natijada xalqaro moliya institutlari tomonidan bank risklarini boshqarishning yangi mexanizmlari ishlab chiqildi. Ayniqsa, Bazel qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan Basel I, Basel II va Basel III standartlari bank risklarini boshqarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu standartlarda kapital yetarliligi, likvidlilik ko'rsatkichlari va risklarni baholash tizimiga alohida e'tibor qaratilgan.

O'zbekiston bank tizimida ham risk-menejment tizimini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Markaziy bank tomonidan tijorat banklarining kapital yetarliligini oshirish, kredit portfeli sifatini yaxshilash va muammoli kreditlar ulushini kamaytirishga qaratilgan qator me'yoriy hujjatlar qabul qilinmoqda. Xususan, banklarda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS)ning joriy etilishi risklarni aniq baholash imkoniyatini kengaytirdi. Bundan tashqari, kredit ajratish jarayonida zamonaviy skoring tizimlari va

avtomatlashtirilgan monitoring platformalaridan foydalanish amaliyoti kengaymoqda.

Tijorat banklarida risk-menejment tizimini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri kredit risklarini samarali boshqarish hisoblanadi. Kredit riski bank faoliyatidagi eng katta xavflardan biri bo'lib, qarz oluvchining kreditni o'z vaqtida qaytarmasligi natijasida yuzaga keladi. Shu sababli banklar mijozlarning to'lov qobiliyatini chuqur tahlil qilishi, kredit tarixini o'rganishi va zamonaviy baholash usullaridan foydalanishi zarur. Bugungi kunda sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalaridan foydalanish orqali mijozlarning moliyaviy holatini tezkor va aniq tahlil qilish imkoniyati paydo bo'lmoqda.

Risk-menejment tizimini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati ham kata [2]. Zamonaviy banklarda avtomatlashtirilgan risk-monitoring tizimlari joriy qilinmoqda. Ushbu tizimlar orqali real vaqt rejimida bank operatsiyalarini nazorat qilish, shubhali tranzaksiyalarni aniqlash va ehtimoliy yo'qotishlarning oldini olish mumkin. Ayniqsa, kiberxavfsizlik risklarini boshqarish bugungi kunda dolzarb masalaga aylangan. Chunki raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi bilan birga kiberhujumlar soni ham ortmoqda. Shu sababli banklar axborot xavfsizligi tizimlarini kuchaytirishi va zamonaviy himoya texnologiyalaridan foydalanishi lozim.

Likvidlilik riskini boshqarish ham tijorat banklari uchun muhim vazifalardan biridir. Likvidlilik riski bankning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajarolmasligi bilan bog'liq bo'ladi. Ushbu riskni kamaytirish uchun banklar aktiv va passivlarni samarali boshqarishi, yetarli likvid mablag'larni shakllantirishi hamda stress-test usullaridan foydalanishi kerak. Xalqaro amaliyotda LCR (Liquidity Coverage Ratio) va NSFR (Net Stable Funding Ratio) kabi ko'rsatkichlardan keng foydalaniladi.

Tijorat banklarida risk-menejment tizimini rivojlantirishda inson omili ham muhim ahamiyatga ega. Bank xodimlarining malakasi va tajribasi risklarni aniqlash va boshqarishda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu sababli banklarda risk-menejment bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash, ularning malakasini muntazam oshirib borish va xalqaro tajribalarni o'rganish zarur. Ayniqsa, xalqaro sertifikatlarga ega mutaxassislarni jalb qilish bank risklarini boshqarish sifatini oshiradi.

Risk-menejment tizimini rivojlantirishning yana bir muhim yo'nalishi ichki nazorat tizimini kuchaytirish hisoblanadi. Banklarda ichki audit va komplayens tizimining samarali faoliyat yuritishi risklarni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Ichki nazorat mexanizmlari orqali noqonuniy operatsiyalar, korrupsion holatlar va moliyaviy firibgarliklarning oldi olinadi. Shuningdek, banklarda korporativ

boshqaruv tizimini takomillashtirish ham risklarni boshqarish samaradorligini oshiradi.

Xalqaro tajribada risk-menejment tizimini rivojlantirishda stress-test usullaridan keng foydalaniladi [3]. Ushbu usul orqali bank faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan iqtisodiy holatlar modellashtiriladi va bankning moliyaviy barqarorligi baholanadi. O'zbekiston tijorat banklarida ham stress-test amaliyotini kengaytirish risklarni oldindan prognoz qilish imkonini beradi. Shuningdek, ekologik va ijtimoiy risklarni boshqarish ham zamonaviy bank tizimining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Jahon amaliyotida "yashil bank" konsepsiyasi rivojlanib, ekologik xavfsiz loyihalarni moliyalashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa banklarning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida risk-menejment tizimini rivojlantirish banklarning moliyaviy barqarorligi, ishonchliligi va raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Risklarni samarali boshqarish orqali banklar moliyaviy yo'qotishlarni kamaytiradi, mijozlar ishonchini mustahkamlaydi va iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi. Shu sababli tijorat banklarida zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish, xalqaro standartlarga mos risk-boshqaruv tizimini shakllantirish, malakali mutaxassislarni tayyorlash hamda ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Z.Mamadiyarov, A.Norov, O'.Haydarov. Bank ishi va moliya asoslari. Darslik -T.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2021 - 240 b.
2. Sh. Z.Abdullayeva, Bank ishi: Darslik / Sh. Z. Abdullayeva; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. - T.: "Iqtisod-Moliya", 2017. - 732 b.
3. Bobakulov T., Azizov U., T.Karaliyev, Bank ishi/Darslik - T.: Fan va texnologiya,2016. - 639 b.